

Edvard Shirinian¹

State Tax University, Irpin, Ukraine

Lada Shirinyan²

National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine

The Banking Services Market from the Standpoint of Modern Science and Legislation

Abstract. Curricula for the speciality 072 “Finance, banking, insurance and the stock market” must be regularly updated to cover changes in current legislation and reflect the transformations of the ever-evolving banking services market. This process directly affects the quality of educational training of students – future specialists and, therefore, should be the focus of attention of scientists and educators. The article aims to reveal and improve the essence of the concept of the “market of banking services” and formulation of the generalized concept of the “market of banking services and banking metals”, considering the realities of today and legislative changes in the banking sphere. The methodological basis of the research is a systematic approach using comparative analysis, induction, deduction and generalization. The article is conditionally divided into three parts: in the first part, a review of the legislation on the definition of banking services was carried out; the second part is devoted to the analysis of banking services market participants; in the last part, a critical review of the approaches of other researchers was carried out, and new definitions of basic concepts were proposed. It was found that legislative changes regarding the composition of participants and the structure of the banking services market of Ukraine have not been fully covered and considered in the professional literature. Systematized and expanded the range of participants in the market of banking services of Ukraine, taking into account the realities of today. According to the text of the General Agreement on Trade in Services, the list of banking services is provided, and the need for implementation into Ukrainian banking legislation was argued. The definition of the concept of “banking services market” was proposed, which takes into account the behaviour and interaction of sellers and buyers of banking services, other market participants, demand and supply for banking services and metals, bank money, pricing through interest rates and commissions for carrying out banking operations.

Keywords: market of banking services, market participants, interest rates, service price, banking metals.

Suggested Citation

Shirinian, E., Shirinyan, L. (2023). The Banking Services Market from the Standpoint of Modern Science and Legislation. *Oblik i finansi*, 2(100), 111-121. [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2023-2\(100\)-111-121](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2023-2(100)-111-121)

Едвард Шірінян

Державний податковий університет, м. Ірпінь, Україна

Лада Шірінян

Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

Ринок банківських послуг з позиції сучасної науки і законодавства

Анотація. Навчальні програми за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» повинні регулярно оновлюватися, щоб охоплювати зміни чинного законодавства, а також відображати трансформації ринку банківських послуг, який постійно розвивається. Цей процес прямо впливає на якість освітньої підготовки студентів – майбутніх фахівців, а тому повинен бути в центрі уваги науковців та освітян. Метою статті є розкриття та удосконалення сутності поняття «ринок банківських послуг» і формулювання узагальненого поняття «ринок банківських послуг і банківських металів» з врахуванням реалій сьогодення і законодавчих змін в банківській сфері. Методологічною основою дослідження є системний підхід з

¹ Edvard Shirinian, State Tax University, Irpin, Ukraine.

ORCID 0000-0003-2078-5370

² Lada Shirinyan, National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine.

ORCID 0000-0002-6119-7084

E-mail: ladashirinyan@ukr.net (Corresponding author)

використанням порівняльного аналізу, індукції, дедукції та узагальнення. Стаття умовно поділена на 3 частини: в першій – здійснено огляд законодавства щодо визначення банківських послуг; друга частина присвячена аналізу учасників ринку банківських послуг; в останній частині здійснено критичний огляд підходів інших дослідників та запропоновано нові визначення базових понять. Виявлено, що в фаховій літературі дотепер залишаються не висвітленими та не врахованими повною мірою законодавчі зміни щодо складу учасників та структури ринку банківських послуг України. Систематизовано та розширено коло учасників ринку банківських послуг України з врахуванням реалій сьогодення. Наведено перелік банківських послуг згідно з текстом Генеральної угоди з торгівлі послугами і аргументовано потребу імплементації в українське банківське законодавство. Запропоновано визначення поняття «ринок банківських послуг», яке враховує поведінку і взаємодію продавців та покупців банківських послуг, інших учасників ринку, попит і пропозицію на банківські послуги і метали, на банківські гроші, ціноутворення через процентні ставки та комісійні винагороди за здійснення банківських операцій.

Ключові слова: ринок банківських послуг, учасники ринку, процентні ставки, ціна послуги, банківські метали.

Постановка проблеми. Сутність та структура ринку банківських послуг (далі – Р) і всієї банківської системи України більшою мірою законодавчо встановлені в 1990-х роках. З того часу і дотепер відбулося багато змін. Однак, у фаховій літературі залишаються не висвітленими та не врахованими останні законодавчі зміни щодо складу учасників РБП України, не розкрито повною мірою економічну сутність самого поняття «ринок банківських послуг».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічному аналізу ринку банківських послуг присвячені роботи зарубіжних вчених К. Гавальда, Ж. Матук, П. Роуз, Ж. Стуфле. Понятійному апарату банківської науки в частині банківських операцій присвячені наукові пошуки українських дослідників, серед яких можна виокремити О.В. Дзюблюка, Г. Т. Карчеву, Н. І. Корецьку, Т. Д. Косову, І. О. Лютого, В. І. Міщенко, Л.О. Примостку, Н. В. Радову, Д.С. Чернюк. Операції з фінансовими активами на ринку фінансових послуг, які корелюють з операціями банківських установ розкриваються в роботах Ю.М. Коваленко, С. В. Науменкової, В. П. Ходаківської. Дослідження закономірностей ринку банківських послуг України розкрито в працях Г. Т. Карчевої, Н. І. Корецької, Н. В. Радової, Т. В. Сак, С. А. Чернової, В. Л. Рашкован, Л. В. Шірінян.

Водночас більшість дослідників не приділяють достатньої уваги наявним протиріччям законодавчого поля стосовно переліку учасників ринкових відносин та з позицій методології опису РБП. Не у повній мірі розглянуто послуги банків в частині визначення місця операцій з банківськими металами. Зазначена недосконалість впливає на якість освітніх програм в частині визначення економічної сутності РБП, що призводить до зниження фахової компетентності здобувачів, які вивчають банківську справу. Відтак виникає необхідність удосконалити і запропонувати розуміння ключових понять сучасної банківської науки.

Метою дослідження є розкриття та удосконалення сутності поняття «ринок банківських послуг» і формулювання узагальненого поняття «ринок банківських послуг і банківських металів» з врахуванням сьогоденних реалій і законодавства в банківській сфері.

Методологія дослідження спирається на використання системного підходу – для визначення частин фінансового ринку України, порівняльного аналізу і узагальнення понять – для удосконалення понятійного апарату банківської науки. *Інформаційною базою* слугували законодавчі та нормативні акти, що регулюють банківський сектор України, серед яких Закони України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III (далі – Закон про банки) [1], «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (далі – Закон про фінпослуги та регулювання) [2], «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» (далі – Закон про ринки капіталу і товарів) [3], «Про фінансові послуги та фінансові компанії» (далі – Закон про фінпослуги та фінкомпанії) [4], «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» (далі – Закон про дорогоцінні метали і каміння) [5], документи Національного банку України (далі – НБУ) [6] та положення Генеральної угоди з торгівлі послугами (далі – ГАТС) [7]. Також були використані науково-методичні праці та наукові публікації вітчизняних і зарубіжних учених, інтернет-ресурси.

Статтю умовно поділено на 3 частини: в першій здійснено огляд законодавства щодо визначення банківських послуг, друга частина присвячена аналізу учасників ринку банківських послуг, в останній частині здійснено критичний огляд підходів інших дослідників та запропоновано нові визначення базових понять.

Викладення основного матеріалу

1. Банківські послуги як складова фінансових послуг

Як відомо, банківські установи зосереджують тимчасово вільні грошові кошти (внески) клієнтів, надають такі кошти у тимчасове користування у вигляді позик (кредитів) і слугують посередниками у взаємних платежах і розрахунках між підприємствами, установами або окремими особами. Все це регламентується в спеціалізованому банківському законодавстві.

У Законі про банки не визначено терміни «банківські послуги» та «банківські операції», але надано перелік банківських послуг у статті 47:

i) залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від юридичних і фізичних осіб; ii) відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах, та рахунків умовного зберігання; iii) послуги з кредитування та розміщення залучених на рахунки коштів та банківських металів на власний ризик [1; 8, с. 18]. Як бачимо, це досить вузький спектр послуг на основі операцій банків.

Міжнародну класифікацію видів діяльності банку запропонував Базельський Комітет з питань банківського нагляду (Basel Committee on Banking Supervision), згідно з якою можна виділити три види діяльності банку. Відповідний підхід розкрито в методичних рекомендаціях НБУ щодо організації процесу формування управлінської звітності в банках [6], де визначено:

- комерційну діяльність (залучення та розміщення коштів, надання послуг з обслуговування);
- торговельну діяльність (з придбання або створення активів і пасивів з метою продажу);
- діяльність з управління активами па пасивами (інвестиційна та фінансова діяльності банку, діяльність з управління активами і пасивами з метою підтримання ліквідності, оптимізації ризиків).

Повний перелік банківських послуг був роз'яснений СОТ у 1995 році у тексті ГАТС, згідно з яким до вже наведених банківських послуг слід додати також фінансовий лізинг, послуги з оплати та переказу коштів, послуги з надання гарантій та поручительства, участь в емісії цінних паперів, брокерські послуги на грошовому ринку, управління активами, інвестиціями, пенсійним фондом, опікунське зберігання, депозитарні та трастові послуги, розрахунково-клірингові послуги, надання та передачу фінансової інформації, обробку фінансових даних постачальників інших фінансових послуг, консультативні, посередницькі та інші допоміжні фінансові послуги по всіх зазначених вище видах діяльності [7]. Отже, повне тлумачення поняття «банківських послуг» спирається на широкий спектр банківських операцій, яке охоплює повну класифікацію за СОТ. Однак, дотепер українське законодавство враховує наведений перелік неповною мірою, що особливо помітно в Законі про банки.

У Законі про фінпослуги та регулювання і в Законі про фінпослуги та фінкомпанії розкривається сутність будь-якої фінансової послуги і визначено фінансову послугу як операцію з фінансовими активами в інтересах третіх осіб, здійснену для отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів. До того ж, у Законі про фінпослуги та регулювання в статті 4 Розділу II чітко визначено, що банківські послуги відносять до фінансових послуг [2].

Оскільки банківські послуги і операції з банківськими металами є складовими елементами фінансових послуг, які є операціями з фінансовими активами, то частина питань наведеного тут аналізу корелює також з підходами інших дослідників стосовно ринку фінансових послуг [9, с. 76; 10, с. 69].

Згідно з наведеним переліком ГАТС, банки можуть здійснювати операції на ринку цінних паперів, здійснювати брокерську діяльність з торгівлі цінними паперами (купити чи продати цінні папери як на позабіржовому ринку, так і на біржовому ринку), надавати брокерське обслуговування та консультації. Для цього українські банки повинні мати дозвіл НБУ і ліцензію іншого регулятора – Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (далі скорочено як НКЦПФР). У Законі про ринки капіталу і товарів визначаються повноваження НКЦПФР і депозитарна, торговельна, діяльність банків з клірингу, андеррайтинг [3].

Стосовно металів, слід відрізнити дорогоцінні метали загалом і банківські метали у вигляді злитків і монет. Правові основи здійснення операцій з банківськими металами регламентовані Законом про дорогоцінні метали і каміння, Законом про банки та рядом Положень НБУ. Ринок дорогоцінних металів в Україні, крім банківських металів, регулює Міністерство фінансів (далі – Мінфін). За нормативами НБУ і згідно з Законом про банки, банки можуть здійснювати операції з банківськими металами, торгувати металами, виготовленими українськими виробниками або визнаними виробниками (Credit Suisse, Argor Heraeus, Umicore, Valcambi, Argor Heraeus, Valcambi – афінажні компанії-постачальники, які працюють на Лондонському ринку дорогоцінних металів). Відповідний ринок є ринком банківських металів (далі – РБМ), який також регулюється НБУ. Отже, РБМ є дещо виокремленим від РБП з відповідним спеціалізованим законодавством, хоча основним регулятором в обох випадках є НБУ.

У переліку банківських металів – золото, срібло, платина та метали платинової групи (паладій, іридій, родій, осмії, рутеній), доведені до найвищих проб, що мають сертифікат якості, у зливках і порошках), а також монети, вироблені з дорогоцінних металів. В такому вигляді банківські метали слугують окремим видом фінансових активів.

В Україні Ощадбанк є найбільшим дистриб'ютором пам'ятних монет України, в ньому можна також придбати золоті та срібні інвестиційні монети України «Архистратиг Михаїл» (які за рішенням МінФіну не оподатковуються податком на додану вартість) тощо.

Оцінки показують, що банківські метали і монети можуть бути інструментами інвестування лише для довгострокових інвестицій, що пов'язано з існуванням великої різниці між курсом покупки та продажу банківських металів. В період воєнного стану в Україні існують обмеження на операції з банківськими металами. У серпні 2022 року банкам було дозволено продавати клієнтам банківські метали з фізичною поставкою у відділеннях. Невисоку популярність банківських металів в Україні пов'язують не лише з воєнним станом, а й з ризиком шахрайства (підробок), токсичності домішок сплавів, ризиків дефектності зливок і нерозвиненості товарних бірж, де можна купляти та продавати

дорогоцінні метали. Недоліком законодавства можна також вважати відсутність гарантій Фондом гарантування вкладів фізичних осіб (далі – ФГВФО) для вкладів і операцій з банківськими металами.

Облік операцій із купівлі-продажу банківських металів на міжбанківському валютному ринку і на міжнародних ринках ведеться аналогічно обліку операціям із купівлі-продажу іноземної валюти. Для обліку операцій з банківськими металами використовуються щоденні офіційні (облікові) курси банківських металів, установлені НБУ [11].

Отже, перший висновок, який можемо зробити з наведеного огляду, полягає у обґрунтуванні ідентифікації банківської послуги та операцій з банківськими металами як елементів фінансових послуг і наявності розбіжностей між вітчизняним законодавством (особливо в *Законі про банки*) і СОТ щодо повного переліку банківських послуг. Оскільки еволюція ринкових відносин в Україні зумовлює поступову імплементацію світового досвіду і відповідних нормативів для РБП України, то в подальшому під «банківськими послугами» ми вважатимемо повний перелік банківських послуг згідно з СОТ і ГАТС.

Другий висновок стосується дорогоцінних металів. Оскільки Україна відноситься до золотодобувних країн світу, то може збільшити державні запаси дорогоцінних і банківських металів. Відповідні операції з банківськими металами можуть розглядатись як складова банківських послуг (відповідно до *Закону про банки*) або окремо, оскільки РБМ має дещо відмінне від РБП спеціалізоване законодавство (*Закон про дорогоцінні метали і каміння*). Саме тому поняття «ринку банківських послуг» може розглядатись як виокремлено від поняття «ринку банківських металів», так і охоплювати діяльність з банківськими металами та розглядатись з позицій «ринку банківських послуг і банківських металів» (далі – РБПМ). РБМ в Україні є нерозвиненим і більшість дослідників РБП залишають поза увагою РБМ і/або вважають його частиною ринку банківських послуг.

Визначимо коло учасників РБП і аргументуємо той факт, що спектр учасників РБП зростає у зв'язку з розвитком новітніх технологій.

2. Учасники РБП

Критичний огляд фахової літератури і чинного законодавства в банківській сфері виявляє певні протиріччя опису не лише сутності РБП, а й складу учасників такого ринку. Приміром, *Закон України про банки* дає неповний перелік регуляторів ринку банківських послуг. Дослідження показує, що поряд з НБУ, можуть також здійснювати регулювання РБП такі регуляторні органи як ФГВФО, НКЦПФР, органи виконавчої влади - Антимонопольний комітет, Мінфін. Приміром, через Мінфін на РБП відбувається управління корпоративними правами держави у державних банках і реформування державного банківського сектору [12; 8]. Враховуючи, що частка державного сектору на РБП останніми роками становить близько 50% [13], можна дійти висновку,

що Мінфін теж можна вважати регулятором РБП (особливо, в частині державного сектору). Отже, названі регулятори стають учасниками РБП України [14, с.86]. Як наслідок, сучасне розуміння такого базового поняття як «ринку банківських послуг» та структура його регуляторних органів стають неповноцінними.

На РБП присутні не лише банківські установи та інші фінансово-кредитні установи (продавці), а й покупці банківських послуг. У *Законі про фінпослуги та фінкомпанії* визначається, що споживачем фінансових послуг може бути «фізична особа, яка отримує або має намір отримати фінансову послугу для задоволення особистих потреб, не пов'язаних із підприємницькою, незалежною професійною діяльністю», а клієнтом може бути «фізична особа (у тому числі споживач фінансових послуг), фізична особа - підприємець або юридична особа, яка отримує або має намір отримати фінансову послугу» [4]. Отже, покупцями банківських послуг і металів можуть бути фізичні та юридичні особи, органи державної влади та управління, що отримують банківські послуги, а споживачами *Закон про фінпослуги та фінкомпанії* визначає лише фізичних осіб.

Перелік учасників РБП можна знайти в *Законі про фінпослуги та регулювання* та *Законі про фінпослуги та фінкомпанії*, де загалом визначено, що «учасники ринку фінансових послуг – особи, які відповідно до закону мають право надавати фінансові послуги на території України; особи, які провадять діяльність з надання посередницьких послуг на ринках фінансових послуг; об'єднання фінансових установ, включені до реєстру саморегулювальних організацій, що ведеться органами, які здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг; клієнти. Законами з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг можуть визначатись інші учасники ринків фінансових послуг» [2; 4]. Можна погодитись в цілому з таким підходом. Водночас, вважаємо за доцільне додати до учасників РБП представників органів регулювання та нагляду (перелік яких ми вже надали вище), адже останні не лише контролюють і застосовують регулятивні повноваження (санкції, і штрафи, тощо), а можуть надавати окремі банківські послуги (згідно з переліком ГАТС) і затверджують нормативи, обов'язкові до виконання банками. Приміром, НБУ, як центральний банк, пропонує операції в системі електронних платежів та у сфері розрахунково-касового обслуговування організацій та банків – відкриття, обслуговування та закриття кореспондентських рахунків, *продає* депозитні сертифікати, здійснює операції з державними цінними паперами, пропонує облікові ставки тощо. Все це впливає на встановлення ставок за депозитними і кредитними програмами комерційних банків і поведінку клієнтів комерційних банків. Отже, НБУ формує економічні відносини і стає активним учасником РБП.

На відміну від НБУ, «неактивними» або опосередкованими учасниками ринку (а не

банківських послуг) можна вважати регуляторів Мінфін, НКФРЦП, ФГВФО, Антимонопольний комітет, оскільки останні не пропонують безпосередньо банківських послуг клієнтам, однак є суб'єктами ринку і елементами інфраструктури РБП, що суттєво впливають на кількість і якість банківських послуг.

З метою посилення конкурентних переваг на фінансовому ринку можливі процеси реорганізації та об'єднання банків у корпорації чи групи. Приміром, з метою концентрації капіталу, підвищення платоспроможності та координації діяльності банки можуть стати засновниками і акціонерами банківської корпорації або створити банківську холдингову групу з материнським банком (з понад 50% акціонерним капіталом групи). *Закон про банки* визначає поняття «банківська група» [1].

Щодо саморегульованих організацій (що включені у відповідні реєстри), які згадуються в *Законі про фінпослуги та фінкомпанії*, то слід зауважити, що банки мають право створювати неприбуткові професійні об'єднання, спілки, асоціації. Так, у 1993 році було створено Асоціацію українських банків. У 2011 році створено іншу асоціацію «Незалежна асоціація банків України» як нове саморегульоване професійне об'єднання банків.

НБУ має повноваження на захист прав споживачів фінансових послуг. Він регулює поведінку банків та небанківських фінансових установ щодо їх клієнтів. Тому клієнти банків можуть звертатись до НБУ в разі порушення прав. Водночас, на РБП можуть створюватись незалежні об'єднання споживачів банківських послуг або клієнтів банків. Приміром, у 2012 році було створено Всеукраїнську громадську організацію «Асоціація захисту прав споживачів банківських та страхових послуг» [15]. Наскільки нам відомо, станом на 2023 рік на РБП присутня лише зазначена організація, діяльність якої в Україні поки що є непомітною. На законодавчому рівні питання висвітлюється в Законах України «Про захист прав споживачів» і «Про споживче кредитування» [16-17].

Заслуговує на увагу те, що в сучасних умовах розвинутих ринкових відносин поряд з продавцем товару та кінцевим покупцем на ринку можуть здійснювати господарську діяльність посередники – інші суб'єкти або учасники ринку. Саме так нині відбувається на РБП. Українські страхові компанії, приміром, можуть пропонувати довгострокове страхування життя і надавати кредити клієнтам (або вкладати кошти на депозитні рахунки банків чи інвестувати в економіку країни) [18]. Тому, вважаємо, що коло учасників РБП значно розширюється, і це слід врахувати. Загалом, до посередників на РБП (які здебільшого є спеціалізованими фінансово-кредитними установами або небанківськими фінансовими установами) можна віднести також: страхові компанії, кредитні спілки, ломбарди, недержавні пенсійні фонди, компанії лізингу, інвестиційні фонди тощо [19].

Наведений підхід з переліком учасників ринку здебільшого збігається з систематизацією, яку надає

дослідниця Ю. Коваленко, аналізуючи фінансові корпорації на ринку цінних паперів з позицій депозитних і недепозитних фінансових посередників [20, с. 122].

На нашу думку, потребує додаткового уточнення позиція щодо переліку осіб, які провадять діяльність з надання посередницьких послуг на ринках фінансових послуг і РБП безпосередньо. Відповідними посередниками можуть бути не лише спеціалізовані небанківські фінансові установи-посередники, а й провайдери банківських послуг, приміром, фінтех-компанії. Роль останніх значно зростає у зв'язку з потребою в зручному онлайн-доступі до фінансових послуг і операцій без використання банків. Фінтех-компанії пропонують «розумні» онлайн – сервіси, що надають технології для банківського та корпоративного фінансування, ринків капіталу, страхування. Приміром, останніми роками розвивається кредитування фізичних осіб через P2P (від особи до особи) сервіси та кредитування бізнесу через P2B (від людини до бізнесу) і B2B (від бізнесу до бізнесу) сервіси. В межах таких сервісів позичальник отримує кошти не від банку, а безпосередньо від інвестора через інтернет-майданчик, що має систему перевірки кредитоспроможності позичальників. Відповідні кредити здебільшого надаються без застави. Зазвичай позичальник встановлює рівень ставки, за яким він погоджується взяти кредит, а потенційні кредитори пропонують гроші. Іншим прикладом збору коштів без участі банків є краудфандінг: фізичні особи за допомогою інтернет-майданчику об'єднують кошти для фінансування стартапів або вкладення в соціальні проекти або кампанію [21, с.74]. Українські банки також почали створювати відповідні сервіси. Приміром, у 2016 році «Приватбанк» запропонував сервіс фінансування підприємців «КУБ» на основі P2B-кредитування.

У продовження обговорення питання складу учасників ринку, вважаємо, що також доцільно додати брокерів як посередників на ринку, оскільки останні пропонують згідно з *Законом про ринки капіталу і товарів* брокерські послуги з купівлі та продажу цінних паперів та товарів, які також включені до переліку банківських послуг згідно з підходами СОТ [3].

Важливими учасниками інфраструктури банківської системи є біржі, які слугують торговельними майданчиками для торгівлі валютою, цінними паперами та товарами [22-23]. Вони не пропонують безпосередньо банківські послуги, але є суб'єктами ринку, за допомогою яких можуть здійснюватися торгівля валютою, дорогоцінними металами і надаватися брокерські послуги. Якщо знову умовно поділити всіх учасників РБП на «активних» і «пасивних» постачальників і провайдерів банківських послуг, то такі біржі можна було б вважати «пасивними» посередниками-провайдерами банківських послуг. Подібним чином, «пасивними» учасниками РБП можна було б вважати саморегульовані професійні об'єднання банків

(професійні спілки) та громадські спілки споживачів банківських послуг, оскільки останні є неприбутковими і також не пропонують банківських послуг.

Загалом можна резюмувати, що провайдери банківських послуг поступово стають повноцінними учасниками ринку банківських послуг і конкурентами для основних постачальників послуг-банків. Приміром, за даними НБУ у 2022 році ТОВ «Нова Пей» (фінансова компанія, що створена ТОВ «НОВА ПОШТА») отримало чистий прибуток 2,360 млрд грн, а обсяг переказів становив 167 млрд грн або близько 45% ринку [24].

Зазначені аргументи наводять на думку про необхідність уточнення та нових підходів до визначення складу учасників РБП. Систематизуємо склад учасників РБП з врахуванням сьогоденних реалій і дамо новий теоретико-методологічний підхід, який, на відміну від існуючих, розширює коло учасників, розмежовує основних і неосновних учасників ринку, враховує банківські установи разом з наведеними регуляторами та іншими суб'єктами ринку, що стають важливими в ринкових умовах (рис. 1). Умовний поділ на основних і неосновних учасників РБП визначається обсягами (часткою) відповідних операцій на РБП України.

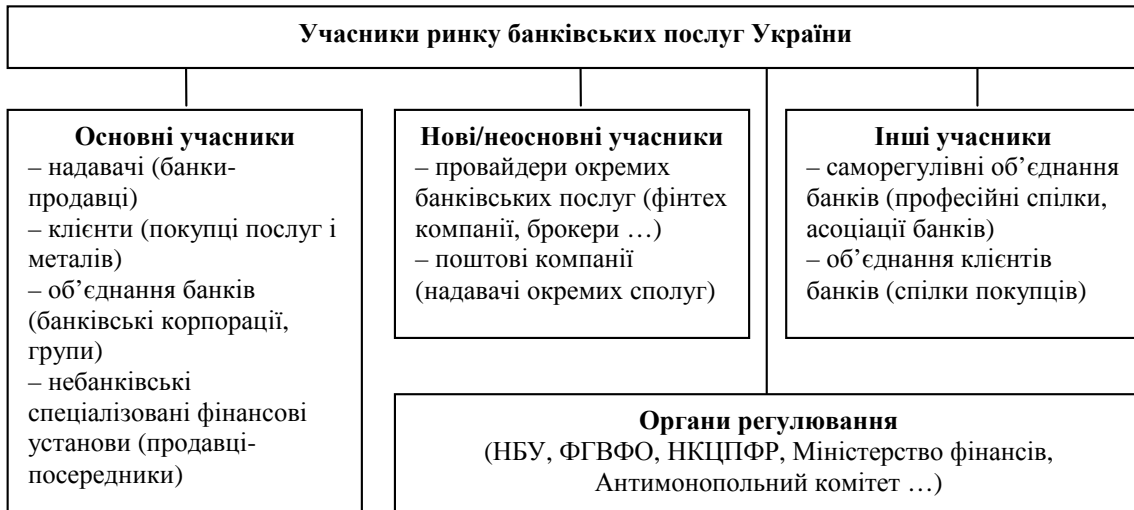

Рис. 1. Учасники РБП (РБПМ) України

Джерело: удосконалено і побудовано авторами на основі Закону про послуги та регулювання, Закону про фінпослуги та фінкомпанії та Закону про банки.

Наведена структура учасників РБП збігається з основними результатами групи Л. В. Шірінян стосовно аналізу інфраструктури банківської системи України [25, с.27].

Як бачимо спектр учасників досить широкий, що дає можливість припустити існування складних процесів взаємодії та конкуренції на РБП. Перейдемо до головного завдання представленого дослідження – розкриття сутності розглянутих понять.

3. Економічна сутність РБП

Поняття «ринку банківських послуг» має ключову складову «ринку» як місце взаємодії продавців і покупців [26]. Наприклад, В. Л. Смагін трактує поняття ринку як систему економічних відносин між індивідами в сфері товарно-грошового обміну [27, с. 11].

Правовий стандарт визначення ринку для цілей антимонопольного аналізу отримав визнання в США після прийняття в 1890 р. Акту Шермана [28]. У 1997 році Міністерство юстиції та Федеральної торгової комісії США надали рекомендації щодо злиття компаній, де визначають поняття ринку як «продукт або групу продуктів і географічну область такі, що гіпотетична фірма, що максимізує прибуток, не в змозі відокремлено регулювати ціну, і лише майбутні виробники або продавці продуктів у цій області, ймовірно, нав'язуватимуть невелике підвищення

ціни, в припущенні, що умови продажів усіх інших продуктів залишаться незмінними [29].

У інших закордонних дослідженнях аргументується, що географічна територія є відповідним географічним ринком для аналізу конкуренції в банківській сфері (Оригінальний текст: «the local geographic area is the relevant geographic market for an analysis of competition in banking») [30, с. 4].

Отже, ринок банківських послуг може розглядатися з різних боків: з позицій учасників або з позиції території, в межах якої забезпечуються конкурентні дії стосовно процентних ставок, комісій тощо, в рамках якого клієнти можуть звернутися до інших постачальників за альтернативними банківськими послугами, коли зіткнулися з невігідними умовами і цінами. Іншими словами, є альтернативний вибір послуг у різних постачальників.

Закон про фінпослуги та регулювання і Закон про фінпослуги та фінкомпанії визначають, що «до ринків фінансових послуг належать професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, капіталу та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів» [2;4]. Таким чином, РБП є «банківською» складовою ринку фінансових послуг.

Більшість дослідників наголошують на тому, що ринок повинен містити три обов'язкові складові: представника попиту (покупця); представника пропозиції (продавця); об'єкт обміну (товари і послуги). Ринок відповідає за обмінно-перерозподільні відносини щодо купівлі-продажу певного товару і формує попит і пропозицію та ціну на цей товар [26].

Можна погодитись з підходом П. Самуельсона, який в методологічному дослідженні стосовно макроекономічних аспектів визначає ринок через механізм, за допомогою якого відбувається взаємодія покупців й продавців задля детермінації ціни і кількості товару [31, с. 74]. Дослідник акцентує увагу не лише на попиті та пропозиції, а й на встановленні ціни та кількості товару на ринку. У подальшому ми врахуємо це для РБП України.

Огляд робіт щодо РБП виявляє, що у фаховій літературі досить часто вживаються подібні дефініції «банківська система», «ринок банківських послуг» та «банківський ринок». Наприклад, Л. А. Бондаренко і О. І. Жук аналізують різні дефініції та ототожнюють останні два поняття [32]. І це – загальна практика.

У навчальних працях О. В. Дзюблюка, В. О. Ткачук ринок банківських послуг розглядається з позицій специфічної сфери «економічних відносин, функцією яких є балансування попиту і пропозиції на банківські продукти» [26]. Говорячи про РБП, О. В. Дзюблюк визначає соціально-економічне середовище, систему економічних відносин з продукування та обміну специфічного товару – банківської послуги [33, с. 26]. Можна лише частково погодитись з наведеними підходами, оскільки вони не враховують питання визначення ціни товару, тобто ціни банківської послуги на такому ринку. Іншими словами, наведене визначення доцільно розширити з позицій продукування попиту і пропозиції та встановлення на ринку ціни на банківські послуги.

У методологічних роботах І. О. Лютий і О. О. Солодка [34, с. 71], А. В. Нікітін [35, с. 11] трактують РБП як сукупність існуючих і потенційних клієнтів банку. Такий погляд також, на нашу думку, є лише частково правильним з позицій окремого банку і мікроекономічного аналізу, оскільки не розкриває обмінно-перерозподільні відносини щодо попиту і пропозиції.

Нам імпонує визначення, яке запропоновано А. Головач разом із співавторами в навчально-методичному посібнику, які розглядають ринок банківських послуг як сукупність економічних відносин, що забезпечують реалізацію попиту на різні послуги з боку клієнтів, їх пропозицію банківськими установами та формування ціни [36, с. 35]. Водночас, спостерігаємо певні недоліки такого визначення: дослідники не уточнюють, що саме є ціною на РБП; не доречним, на нашу думку, виглядає словосполучення «різні послуги з боку клієнтів»; поза увагою залишаються також банківські метали для надання банківських послуг і операцій з банківськими металами.

В монографії З. В. Герасимчук і О. К. Гоманюк акцентовано увагу на регіональних ринках банківських послуг з позицій територіального, ринкового та галузевого підходів [37, с.15].

У дослідженнях Федерального Резервного Банку США наведено визначення поняття локального «ринку банківських послуг» з позиції території, формування ціни та конкурентної поведінки постачальників: «Загалом, місцевий банківський ринок є економічно інтегрованою територією, у якій конкурентні сили забезпечують швидкий і суттєвий вплив дій інших постачальників на ціни (такі як відсоткові ставки та комісії), які стягують постачальники банківських послуг» [38, с. 1].

Зарубіжними дослідниками РБП розглядається як географічно локальний і такий, що складається з набору фінансових продуктів, що постачаються комерційними банками [39]. Таке визначення ґрунтується на припущенні щодо поведінки домогосподарств і малого бізнесу, коли вони купують банківські послуги недалеко від свого розташування.

З наведеного вище стає зрозумілим, що на РБП в результаті взаємодії та перерозподільних відносин формуються попит і пропозиція на банківські метали та банківські послуги, на гроші, що забезпечують обсяги банківських операцій. Отже, попит і пропозиція стосується не лише банківських послуг (перелік яких ми надали на початку цієї роботи, розглядаючи зміст ГАТС) [7], а й ціни і кількості грошей, необхідних для надання банківських послуг. Це пов'язано з тим, що банки є також учасниками грошового ринку.

Банківські метали (а також цінні папери, виражені в іноземній валюті або банківських металах) розглядаються в бухгалтерському обліку як «іноземна валюта», а учасники валютних операцій (перелік яких на національному рівні майже збігається з РБП, рис. 1) вважаються агентами валютного ринку України. Виникає перетин ринку РБП і валютного ринку в частині валютних цінностей і учасників таких ринків. Приміром, банківські метали слугують валютними цінностями для валютного ринку (як національного рівня так і міжнародного) і тому можуть розглядатись як складова валютного ринку. Ця обставина обговорювалась нами в розділі 1 при аналізі банківських металів.

Зрозуміло, що ціна на банківські метали формується не лише на РБП, а й на валютному ринку також. Ціна на метал формується через вартість видобутку відповідного металу, зміну валютних курсів і світових цін на дорогоцінні метали, фактично наявний запас банківських металів і поведінкових факторів (настрій інвесторів і довіра до валюти).

Оскільки майже всі дослідники залишають поза увагою ціну банківських послуг, тому вважаємо за доцільне розкрити, про що йдеться. Ціна на банківську послугу формується через встановлення облікових і процентних ставок НБУ та банків за кредитними та депозитними програмами, ставками рефінансування та ставками за ОВДП тощо. Не менш важливими є комісійні винагороди банкам від

клієнтів за надання певної банківської послуги, що також може вважатись ціною послуги. Отже, можна уточнити і стверджувати, що на РБП формується ціна на банківські послуги через процентні ставки і комісійні витрати за банківськими операціями.

На нашу думку, важливими ознаками ринку є конкуренція і колективна поведінка учасників, які також недостатньо відображені у визначеннях наведених базових понять. На сформованих ринках продавці пропонують покупцям послуги на конкурентних умовах. Приміром, якщо ціна на послугу в певному банку є зависокою для потенційного покупця, то останній шукатиме інший банк, в якому подібна пропозиція є менш витратною і більш вигідною. На відміну від індивідуальної поведінки потенційного покупця, у випадку колективної поведінки покупців на ринку можлива суттєва зміна попиту (і ціни послуги). Загалом, внаслідок конкуренції і поведінки продавців і покупців формуються ціни на банківські послуги і банківські метали. Саме тому для повноти опису РБП і загалом будь-якого ринку доцільно використовувати теорію поведінкової економіки [40, с.297; 41, с.300].

Резюмуючи результати проведеного дослідження, вважаємо, що сучасне розуміння сутності РБП є багатограним і має спиратись на сучасні тенденції та поведінкові аспекти. На нашу думку, доцільно було б розширити розуміння поняття «**ринку банківських послуг**» і також говорити про узагальнене поняття «**ринку банківських послуг і банківських металів**».

РБП є економічним середовищем з характерними ознаками і водночас являє собою частину ринку фінансових послуг.

Ринок банківських послуг – це економічне середовище з сукупністю місць купівлі та продажу банківських послуг, в якому:

i) присутні учасники – клієнти-покупці, основні і неосновні продавці та посередники, саморегульвні об'єднання банків і самоврядні об'єднання клієнтів та органи регулювання ринку з регулятивними повноваженнями і операціями;

ii) в результаті конкуренції, поведінки учасників ринку та перерозподільних відносин формуються попит на банківські послуги і пропозиція відповідних послуг;

iii) формуються ціни на банківські послуги через процентні ставки і комісії за банківські послуги;

iv) задовольняються потреби покупців банківських послуг через можливість вибору альтернативних банківських послуг (у разі невідповідних цін).

Ринок банківських металів є економічним середовищем з сукупністю центрів купівлі-продажу банківських металів і послуг з ними, в якому в результаті конкуренції, поведінки учасників

(продавці, покупці, саморегульвні об'єднання, органи регулювання) та перерозподільних відносин формуються попит, пропозиція, ціна на банківські метали і послуги з ними, встановлюються процентні ставки і комісії за проведення операцій з банківськими металами, задовольняються потреби клієнтів з операцій з банківськими металами через можливість вибору постачальників послуг.

Отже можна зробити висновок, що **ринку банківських послуг і банківських металів** – це економічне середовище з сукупністю місць купівлі та продажу банківських послуг і металів і частина ринку фінансових послуг, в якому присутні клієнти-покупці, продавці та органи регулювання ринку з регулятивними повноваженнями і операціями. Це ринок, в якому в результаті взаємодії, конкуренції, поведінки учасників ринку та перерозподільних відносин формуються попит, пропозиція і ціни на банківські послуги і банківські метали, встановлюються процентні ставки і комісії за послуги, задовольняються потреби покупців банківських послуг і клієнтів з операцій з банківськими металами через можливість вибору альтернативних банківських послуг і послуг з банківськими металами (у разі невідповідних цін).

Висновки. Результати дослідження свідчать, що Закон *України про банки* дає неповний перелік регуляторів ринку банківських послуг. Перелік банківських послуг розкрито СОТ в тексті ГАТС. Закон *про фінпослуги та регулювання* і Закон *про фінпослуги та фінкомпанії* описують сутність банківських послуг з позицій складових фінансових послуг.

У роботі систематизовано і аргументовано широке коло учасників, що дає змогу припустити існування складних перерозподільних відносин.

Для визначення ринку дослідники аргументують попит і пропозицію на банківські продукти і залишають поза увагою питання поведінки учасників ринку, ціни банківських послуг і операцій з металами.

Слабкий рівень розвитку фондового ринку не дає повною мірою використовувати такий інструмент заощаджень та інвестицій в Україні як банківські метали, а відсутність гарантій ФГВФО у випадку банкрутства (реорганізації) банку є фактором стримування розвитку РБМ.

Запропоноване нове визначення понять «ринку банківських послуг», «ринку банківських металів», «ринку банківських послуг і металів», з позицій економічного середовища, в якому в результаті перерозподільних відносин формуються попит і пропозиція, ціна банківських послуг і операцій з металами, задовольняються потреби клієнтів через поведінкові механізми учасників ринку, конкуренцію постачальників і можливість альтернативного вибору.

4 Список використаних джерел

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>
2. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text>
3. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 р. №3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>
4. Про фінансові послуги та фінансові компанії: Закон України від 14.12.2021 р. №1953-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>
5. Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними: Закон України від 18.11.1997 р. № 637/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637/97-bp#Text>
6. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації процесу формування управлінської звітності в банках України: Постанова правління Національного банку України від 06.09.2007 р. № 324. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0324500-07#Text>
7. The World Trade Organization. General agreement on trade in services. 1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=981_017#n76
8. Звіт про результати дослідження ринку банківських послуг у контексті порушення принципу конкурентного нейтралітету шляхом прийняття законодавчих та нормативно-правових актів, якими банки державного сектору наділяються виключними правами на надання банківських послуг в окремих сегментах ринку банківських послуг. К.: Антимонопольний комітет України, 2020. 72 с.
9. Ходаківська В. П., Данілов О. Д. Ринок фінансових послуг: навчальний посібник. Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. 501 с.
10. Коваленко Ю. М. Економіка фінансового сектору: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 320 с.
11. Облікова ціна банківських металів. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerates-metal>
12. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2591-17#Text>
13. Шірінян А. С., Шірінян Е. А. Детермінанти ефективності функціонування ринку банківських послуг для держави. *Ефективна економіка*. 2020. № 7. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2020/11.pdf
14. Шірінян Е., Шірінян А. Банківська екосистема: новий понятійний апарат банківської науки. *Облік і фінанси*. 2022. № 2(96). С. 82-90.
15. Всеукраїнська громадська організацію «Асоціація захисту прав споживачів банківських та страхових послуг». URL: <https://clarity-project.info/edr/38138294>
16. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>
17. Про споживче кредитування: Закон України від 15.10.2016 р. № 1734-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text>
18. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР із змінами і доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-vp>
19. Non-bank financial institution. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Non-bank_financial_institution
20. Коваленко Ю. Допоміжні фінансові корпорації на ринку цінних паперів України. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. № 2(2022). С. 117-129.
21. Волосович С. В. Краудлендінг у системі FinTech. *Економіка України*. 2018. № 9. С. 74-84.
22. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Новини від 29.07.2021: Біржова торгівля стандартизованими товарами повинна бути прозорою та надійною. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/nktsprf-birzhova-torhivlia-standartyzovanymy-tovaramy-povynna-but-y-prozoro-iu-ta-nadiinoiu/>
23. Біржа. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Біржа>
24. Підсумки воєнного року. NovaPay перевела рекордну кількість грошей і заплатила на 20% більше податків. 17 квітня 2023. Сайт NV.ua. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/novapay-pidbila-pidsumki-roku-yak-pracyovala-kompaniya-ta-yaki-rekordi-vstanovila-pid-chas-viyni-50318324.html>
25. Банківська система: підручник [у двох частинах]. Частина 1. Банківська система України та її економічні основи [текст] / колектив авторів за ред. проф. Л. В. Шірінян. К.: Видавництво Ліра, 2019. 412 с.
26. Ткачук В. О. Маркетинг у банку: Навчальний посібник. Тернопіль: Синтез-Поліграф, 2006. 225 с.
27. Смагін В. Л. Формування та розвиток фінансового ринку в умовах трансформаційної економіки: Монографія. К.: КНЕУ, 2008. 232 с.
28. Акт Шермана. Вікіпедія. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Sherman_Antitrust_Act_of_1890
29. U.S. Department of Justice and the Federal Trade Commission, Horizontal Merger Guidelines, 1997. URL: www.usdoj.gov/atr/public/guidelines/horiz_book/hmg1.html

30. Amel D. F., Kennickell A. B., Moore K. B. Banking Market Definition: Evidence from the Survey of Consumer Finances. *Finance and Economics Discussion Series*. Federal Reserve Board, Washington D.C., 2008. 27 p.
31. Samuelson P., Nordhaus V. Economics. Nineteenth Edition, Mc Graw Hill. 2010, 745 p.
32. Бондаренко Л. А. і Жук О. І. Ринок банківських продуктів і послуг: поняття та сегментація. *Ефективна економіка*. 2013. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2121>
33. Дзюблюк О. В. Ринок банківських послуг: теоретичні аспекти організації і стратегія розвитку в Україні. *Банківська справа*. 2006. № 5-6. С. 23-35.
34. Лютий І. О., Солодка О. О. Банківський маркетинг [Підручник]. К.: Центр учбової літератури, 2009. 776 с.
35. Нікітін А. В. Маркетинг у банку [Підручник]. К.: КНЕУ, 2006. 432 с.
36. Головач А., Захожай Б., Головач Н. Банківська статистика [Навчально-методичний посібник]. К.: КНЕУ, 2003. 161 с.
37. Герасимчук З. В., Гоманюк О. К. Розвиток регіональних ринків банківських послуг: теорія, методологія, практика: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2016. 324 с.
38. Federal Reserve Bank of San Francisco. Banking Markets in the Twelfth Federal Reserve District. 2019. May. 38 p.
39. Amel D. F., Starr-McCluer M. Market definition in banking: recent evidence. *The Antitrust Bulletin*. Spring 2002. pp. 63-88.
40. Tversky A., Kahneman D. Advances in prospect theory: cumulative representation of uncertainty. *Journal of Risk and Uncertainty*. 1992. № 5. pp. 297–323. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/BF00122574>
41. Shirinyan A., Shirinyan L. Application of prospect theory to microinsurance based on contingent valuation approach for poor population in Ukraine. *Ekonomski Pregled – Economic Review*. 2023. № 74(2). pp. 300-332.
42. Open system. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Open_system

4 References

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2000). Law of Ukraine “On Banks and Banking”. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2001). Law of Ukraine “On Financial Services and State Regulation of Financial Services Markets”. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text>
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2006). Law of Ukraine “On Securities and Stock Market”. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2021). Law of Ukraine “On financial services and financial companies”. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>
5. Verkhovna Rada of Ukraine (1997). Law of Ukraine “On State Regulation of Mining, Production and Use of Precious Metals and Precious Stones and Control over Transactions with Them”. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637/97-вр?lang=en#Text>
6. Board of the National Bank of Ukraine (2007). On the approval of the Methodological recommendations regarding the organization of the process of formation of management reporting in banks of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0324500-07#Text>
7. The World Trade Organization (1994). General agreement on trade in services. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/981_017?lang=uk#Text
8. Antimonopoly Committee of Ukraine (2020). Zvit pro rezultaty doslidzhennya rynku bankivskykh posluh u konteksti porushennya pryntsyphu konkurentnoho neytralitetu shlyakhom pryynyattya zakonodavchykh ta normatyvno-pravovykh aktiv, yakymy banky derzhavnoho sektoru nadilyayutsya vyklyuchnymy pravamy na nadannya bankivskykh posluh v okremykh sehmentakh rynku bankivskykh [Report on the results of the banking services market research in the context of violation of the principle of competitive neutrality through the adoption of laws and regulations granting public sector banks exclusive rights to provide banking services in certain segments of the banking services market]. Kyiv.
9. Khodakivska, V. P., Danilov, O. D. (2001). Rynok finansovykh posluh [Market of financial services]. Irpin: Academy of the State Tax Services of Ukraine.
10. Kovalenko, Yu. M. (2020). Ekonomika finansovoho sektoru [Economics of the financial sector]. Kyiv: Center for Educational Literature.
11. The National Bank of Ukraine (n.d.). The accounting price of bank metals. Retrieved from <https://bank.gov.ua/en/markets/exchangerates-metal>
12. Verkhovna Rada of Ukraine (2014). Law of Ukraine “On the Cabinet of Ministers of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>
13. Shirinyan, A. S., Shirinyan, E. A. (2020) Determinanty efektyvnosti funktsionuvannya rynku bankivskykh posluh dlya derzhavy [Determinants of the efficiency of functioning banking market for the state]. *Efektivna ekonomika*, 7. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2020/11.pdf
14. Shirinyan, E., Shirinyan, A. (2022) Bankivska ekosystema: novyy ponyatiynyy aparat bankivskoyi nauky [Banking ecosystem: a new conceptual tool of banking science]. *Oblik i finansy*, 2(96), 82-90.
15. All-Ukrainian public organization “Association for the protection of the rights of consumers of banking and insurance services”. Retrieved from <https://clarity-project.info/edr/38138294>

16. Verkhovna Rada of Ukraine (1991). Law of Ukraine “On Consumer Rights Protection”. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>
17. Verkhovna Rada of Ukraine (2016). Law of Ukraine “On Consumer lending”. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text>
18. Verkhovna Rada of Ukraine (1996). Law of Ukraine “On Insurance”. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-bp>
19. Non-bank financial institution. Wikipedia. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Non-bank_financial_institution
20. Kovalenko, Yu. (2022). Dopomizhni finansovi korporatsiyi na rynku tsinnykh paperiv Ukrainy [Auxiliary financial corporations in the securities market of Ukraine]. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*, 2, 117-129.
21. Volosovych, S. (2018). Kraudlendinh v systemi FinTech [Crowdlending within the Fintech system]. *Economy of Ukraine*, 9(682), 74-84.
22. National Securities and Stock Market Commission (2021). News from 07/29/2021: Exchange trade in standardized goods must be transparent and reliable. Retrieved from <https://www.nssmc.gov.ua/en/nktsprfr-birzhova-torhivlia-standartyzovany-my-tovaramy-povynna-buty-prozoro-iu-ta-nadiino-iu/>
23. Exchange (organized market). Wikipedia. Retrieved from [https://en.wikipedia.org/wiki/Exchange_\(organized_market\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Exchange_(organized_market))
24. Results of the war year. NovaPay transferred a record amount of money and paid 20% more taxes. April 17, 2023. Retrieved from <https://biz.nv.ua/ukr/markets/novapay-pidbila-pidsumki-roku-yak-pracyuvala-kompaniya-ta-yaki-rekordi-vstanovila-pid-chas-viyni-50318324.html>
25. Shirinyan, L. (ed.) (2019). Bankivska systema (u dvokh Chastynakh). Chastyna 1. Bankivska systema Ukrainy ta yiyi ekonomichni osnovy [Banking system (in 2 parts). Part 1: Banking system of Ukraine and its economic bases]. Kyiv: Publishing house “Lira-K”.
26. Tkachuk, V. O. (2006). Marketynh u banku [Marketing in the bank]. Ternopil: Synthez-Polygraph.
27. Smagin, V. L. (2008). Formuvannya ta rozvytok finansovoho rynku v umovakh transformatsiyanoi ekonomiky [Formation and development of the financial market in the conditions of the transformational economy]. Kyiv: KNEU.
28. Sherman Antitrust Act. Wikipedia. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Sherman_Antitrust_Act_of_1890
29. U.S. Department of Justice and the Federal Trade Commission (1997). Horizontal Merger Guidelines. Retrieved from www.usdoj.gov/atr/public/guidelines/horiz_book/hmg1.html
30. Amel, D. F., Kennickell, A. B., Moore, K. B. (2008). Banking Market Definition: Evidence from the Survey of Consumer Finances. *Finance and Economics Discussion Series*. Federal Reserve Board, Washington D.C.
31. Samuelson, P., Nordhaus, V. (2010). Economics. Nineteenth Edition, Mc Graw Hill.
32. Bondarenko, L. A., Zhuk, O. I. (2013). Rynok bankivskykh produktiv i posluh: ponyattya ta sehmentatsiya [Market banking products and services: concept and segmentation]. *Efektivna Ekonomika*, 6. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2121>
33. Dzyublyuk, O. V. (2006). Rynok bankivskykh posluh: teoretychni aspekty orhanizatsiyi i stratehiya rozvytku v Ukraini [The market of banking: Theoretical aspects of strategy and development in Ukraine]. *Bankivska Sprava*, 5-6, 23-35.
34. Lyuty, I. O., Solodka, O. O. (2009). Bankivskyy marketynh [Banking marketing]. Kyiv: Center of Educational Literature.
35. Nikitin, A. V. (2006). Marketynh u banku [Marketing in the bank]. Kyiv: KNEU.
36. Golovach, A., Zahojai, B., Golovach, N. (2003). Bankivska statystyka [Banking statistics]. Kyiv: KNEU.
37. Gerasimchuk, Z. V., Gomanyuk, O. K. (2016). Rozvytok rehionalnykh rynkiv bankivskykh posluh: teoriya, metodolohiya, praktyka [Development of regional banking services markets: theory, methodology, practice]. Lutsk: Vezha-Druk.
38. Federal Reserve Bank of San Francisco (2019). Banking Markets in the Twelfth Federal Reserve District. May.
39. Amel, D. F., Starr-McCluer, M. (2002). Market definition in banking: recent evidence. *The Antitrust Bulletin*. Spring, 63-88.
40. Tversky, A., Kahneman, D. (1992). Advances in prospect theory: cumulative representation of uncertainty. *Journal of Risk and Uncertainty*, 5, 297-323.
41. Shirinyan, A., Shirinyan, L. (2023). Application of prospect theory to microinsurance based on contingent valuation approach for poor population in Ukraine. *Ekonomski Pregled – Economic Review*, 74(2), 300-332.
42. Open system. Wikipedia. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Open_system